

Bruno BETTELHEIM. Masalların Büyüsü: Masalların İşlenişi, Önemi ve Psikanalitik Anlamları. (Türkçe Söyleyen: Sena G. Elibal). İstanbul: İnkılap Yayınları, 2019, ISBN: 978-975-10-4016-9, 432 sayfa.

Arş. Gör. Armağan ALTAY*

Psikanalizin dünyaca ünlü isimlerinden Viyana doğumlu Bruno Bettelheim (1903-1990), II. Dünya Savaşı'nda yaklaşık bir yıl esir kampında kaldıktan sonra Amerika Birleşik Devletleri'ne iltica etmiş, orada sırasıyla Chicago ve Stanford üniversitelerinde çalışmış Yahudi kökenli bir klinik psikiyatrist ve psikoloji profesörüdür. Duygusal rahatsızlıkları bulunan çocukların rehabilitasyonu, çocuk eğitimi, çocuk-ebeveyn ilişkileri ve bilhassa otizm üzerine yapmış olduğu çalışmalarla adını duyurmuş olan Bettelheim'in en bilinen çalışması ise ilk kez 1976 yılında yayınlanan *The Uses of Enchantment: The Meaning and Importance of Fairy Tales* isimli kitabıdır. Psikanalizin masal türü özelinde ortaya çıkarmış olduğu zengin literatürün popüler ve tartışmalı bir parçası olan, folklor çalışmalarında da çokça atıf almış bu kitap, ilk yayın tarihinden yaklaşık yarım asır sonra, 2019 yılında Sena G. Elibal tercümesiyle İnkılap Yayınları tarafından *Masalların Büyüsü* ismi ve *Masalların İşlenişi, Önemi ve Psikanalitik Anlamları* alt başlığı ile Türkçeye kazandırılmıştır. Kitabında insan hayatındaki temel varoluşsal çatışmaların masalarda bulunduğu imgesel formu ve bu formun çocuk zihnine güçlü bir şekilde hitap etmesinin altındaki nedenleri araştıran Bettelheim, bununla da masalların çocuğun psikolojik gelişimine yaptığı katkıları açıklamaya çalıştığını söyler. Masallar ile çocukların dünyası arasında psikanalitik bir köprü kuran kitabının bir diğer hedefi ise ebeveynlere masalların çocuk gelişimi açısından taşıdığı hayati önemi anlamaları konusunda yardımcı olmaktır.

İki bölümden oluşan kitabın *Bir Avuç Dolusu Sihir* başlıklı ilk bölümünün başında, Bettelheim her şeyden önce bir sanat eseri olarak gördüğü masalın mit ve fabl gibi akrobalarından ayrıldığı türsel hususiyetlerini çocuk zihninin varoluşsal konumu ve psikotik evreleriyle ilişkilendirdiği bir teorik çerçeveye çizer: İlahi-aşkın bir düzlemle gündelik gerçeklik arasında çatışmacı bir mesafe koyan mitlerin aksine doğaüstünü olağan kılan masallar, çocuğun kahramanla kolayca özdeşlik kurabileceği yaratıcı ve barışçıl bir anlam dünyası sunarken, öte yandan fabllarda olduğu gibi çocuğa belli davranışları öneren didaktik bir yük bindirmeyip daha öncül bir varoluşsal düzeyde işler; çocuğun kendini gerçekleştirme mücadelesi boyunca iç dünyasında yaşanabilecek çatışmaları görselleştirebileceği bir imgelem repertuarı sağlar. Bettelheim bölümün geri kalanında aralarında Denizci Sinbad gibi Binbir Gece Masalları'na ait bir masal da bulunan ve ancak çoğunluğu Grimm Kardeşler'in koleksiyonuna ait klasiklerden yapmış olduğu bir seçkiyi psikanalizin süzgecinden geçirir ve *Temsili Doyuma Karşı Bilinçli Tanıma, İkili Tabiatımızı Birleştirmek, Bütünlük Kurmak* gibi başlıklar altında belli başlı ruhsal gelişim aşamalarının masalarda nasıl yer aldığını gösterir. Bölümün sonunda masalların çocuklar açısından sağlıksız oluşuna dair önyargılara da değinen Bettelheim, 'gerçekliğin' çocuk ile yetişkin açısından birbirinden son derece farklı olduğunu, masallardaki değişmez mutlu sonların çocuğun 'gerçek' kaygılarına hitap ettiğini ve böylelikle ona güven aşıladığını hatırlatır. Bu minvalde masalların çocuğu fazla hayalperest kılarak gerçek dünyayla başa çıkamaz

* Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, armaganaltay@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0847-5751.

hale getireceğine dair kaygılar yersizdir; yazar insanın yaşamın görevleriyle başa çıkabilmesi için net bir gerçeklik bilincinin yanı sıra hayal gücüne de mutlak bir gereksinimi olduğunu, masalların da bu anlamda çocuğun kişilik bütünlüğüne önemli katkılarda bulunabileceğini vurgular.

Periler Ülkesinde başlıklı ikinci bölüm ise, *Kırmızı Başlıklı Kız*, *Sindirella*, *Pamuk Prenses* gibi ağırlıklı olarak başkahramanları kız çocukları yahut genç kızlar olan klasik Batı masallarının münferit tahlillerine ayrılmıştır. Bettelheim bu bölümde masalları yine oral evreden çıkış, ödipal çatışmalar gibi psikanalitik kavramsallaştırmalarla, çocuğun özellikle ergenlik çağındaki ruhsal gelişimine odaklanarak ve kardeşler arası kıskançlık, anne korkusu gibi ailevi problemler etrafında inceler. Bunlar arasından özellikle *Kırmızı Başlıklı Kız* masalının yer yer Perrault ile Grimm varyantlarının mukayesesi ile birlikte yapılan yorumu, Kurt, Avcı ve Büyükanne figürlerinin bilinçdışının topografyasına yerleştirilmesi bakımından ilginç ve hacimli bir bölüm olarak dikkat çeker. *Hayvan Damat Masalları* alt başlığındaki masallar ise kız çocuklarının cinsellikle tanışma süreci olarak değerlendirilir; bu tip masallarda başta çirkin bir hayvan görünümünde olan erkek eşin sonunda insani cismine kavuşması şeklindeki ortak entrika, genç kızın cinsellik konusundaki korku ve önyargılarını aşması şeklinde yorumlanmıştır.

Bettelheim masalları okurken Freud'un rüya yorumlarında izlediği yöntemi takip eder. Buna göre bilinçaltının gönderimleri bilinç yüzeyine ancak bir çeşit sansüre uğrayarak çıkabilir ki, masal imgeleri de aslında yer değiştirme, yoğunlaştırma gibi belli başlı formlara sahip bu sansürün ürettiği imgelerdir. Bu temel varsayım uyarınca masallarda haz ile gerçeklik ilkesi arasında bir denge kurulmuş olduğunu söyleyen Bettelheim, kahramanların serüvenlerinde karşı karşıya kaldığı zorlukları esas itibarıyla koordine edilmemiş saf dürtüler (id) ile onu dış dünyaya gerçekliğine uyarlayan Ben (ego) arasındaki çatışmanın çeşitlemeleri olarak okur. Cesur Terzi masalında, iki devî birbirine kavga ettirerek kontrol altına alan terzi, esasen dürtüler ile dış dünyanın karşıt güçlerini nötralize ederek denge durumunu sağlamış olur. Keza masal kahramanının başarısının insan doğasının hayvani yönünü temsil eden hayvanlarla iyi ilişkiler kurmasına bağlı olması, dürtüsel, şehevi yanın tamamen boyunduruk altına alınmadan ölçülü bir şekilde işletilmesi gereğini gösterir. Masallarda bir şekilde yuvasından ayrılmak zorunda kalan kahramanın çeşitli mücadelelerin sonunda evlenmesi de, ebeveynleriyle ilişkilerinde yaşadığı ödipal çatışmayı; anneye bağımlılığı ve baba ile rekabeti aşarak özgül, dengeli bir kişilik inşa etmesine karşılık gelir. Tıpkı rüyalar gibi *arzu gerçekleştirimi* anlatıları olan masallar, bu sembolik düzlem içerisinde çocukla telkin edici, talepkar olmayan bir iletişim kurarak, gelecekte onu bekleyen olası çatışmaları bilinçaltında içgüdüsel olarak anlayabileceği bir kodlama gerçekleştirir.

Bettelheim'in masalın türsel özellikleri ve çocuk zihniyle kurduğu sembolik iletişim üzerine söyledikleri, bilimsel açıdan çeşitli disiplinlerce doğrulanabilir nitelikte iken, münferit masallar üzerine yaptığı çıkarsamaların metinleri bir çeşit haletiruhiyeler alegorisine dönüştürmeye başladığı noktalarda indirgeyici aşırı yorumlar gibi görüldüğünü söylemek gerekir. Ancak bu aşırı yorum eğilimi Bettelheim'a özgü değildir; zira psikanalizin folklorik metinler üzerindeki uygulamalarının genelinde, anlatıların sosyo-kültürel ve tarihi-coğrafi bağlamlarını evrensel bir nesnellik adına dışlayan bir tutumun sergilendiği sıkça dile getirilmiştir. Öte yandan, kitabın tamamında akademik referanslar ve kaynak gösterimi bakımından, her ne kadar hedef kitleyle alakalı bir tasarruf olarak görülebilirse de ciddi bir zafiyet söz konusudur.

Popülerliği açısından alanında bir klasik konumunda bulunan bu kitabın olanca eskiliğine ve eskik yönlerine rağmen, folklor araştırmacıları için psikanalizin yöntem ve terminolojisi ile masalların nasıl yorumlanabileceğini yalın bir şekilde göstermesi açısından eğitici bir örnek olduğunu söyleyebiliriz. Bu eser ayrıca, geleneksel halk kültürüne ait bir edebi tür olan masalın çocukların sağlıklı ruhsal gelişimine yardımcı olması bakımından gerek estetik ve gerekse de pedagojik değerlerinin güncelliğini koruduğunu ve dolayısıyla sahip olduğu 'büyü'nün modern dünyada da işlevsel olabileceğini kanıtlar niteliktedir.